

ADRIYATİK'TEN ÇİN SEDDİNE UZANAN NEVRUZ GELENEĞİ

Beşir MUSTAFAYEV*

ÖZET

Türk milletinin geleneksel millî bayramlarından birisi de Nevruz'dur. Nevruz bayramının tarihi Türklerin tarihi kadar eskidir. Türkler İslamiyet öncesinde bu bayramı "Yeni gün", "Bahar bayramı", "Ergenekon bayramı" gibi isimlerle anıyorlardı. Mete Han zamanından beri var olan bu bayram, Türklerde bir tabiat bayramı geleneğidir. Nizami Gencevi "İskendernâme" adlı eserinde M.Ö. 350 yıllarında Nevruzun Türkler tarafından büyük bir halk bayramı olarak kutlandığını yazmıştır. Farslar ise Nevruz bayramını XI. yüzyıldan itibaren kutlamaya başlamışlardır. Bu da aşırı Fars milliyetçisi olan Firdevsi'nin teşvikiyle olmuştur. Bazıları yanlış bilgilerden yola çıkarak Nevruz'un Türklerle Farslardan geldiğini ileri sürmektedir. Oysa Nevruz, Türk dünyasının kuzeyinden güneyine, batısından doğusuna kadar uzanan engin coğrafyada yaşayan topluluklar tarafından kutlanan bahar bayramıdır. Nevruz, bu coğrafyadaki insanları birbirine kenetleyen, birlik ve beraberliği pekiştiren bir gündür. Türk kültüründen kaynaklanan Nevruz bayramı, her yönüyle Türk gelenek ve görenekleriyle zenginleşmiş ve temeli beş bin yıllık tarihin dayalı millî bir bayramdır. Türkler, bu takvim değişikliğini toprağın uyandığı gün ile özdeşleştirmiştir. Adriyatik'ten Çin seddine kadar kapsayan birçok ülkenin kaynaklarından görebiliriz ki bu bayram Türklerden alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nevruz, Türkler, Kafkasya, Osmanlı, Türkistan

NAWRUZ TRADITION EXTENDING THE ADRIATIC TO GREAT WALL OF CHINA

SUMMARY

Nawruz is one of the traditional national festivals of the Turkish nation. Date of the Feast of Nawruz is as old as the Turks. Turks were celebrating this day in different names such as "New day", "spring festival", "Feast of the Ergenekon" before Islam. Mete Khan has been around since the time of this feast, of nature feast in the tradition of the Turks. Nizami Gencevi wrote in his book called "İskendername" Nawruz celebrated as a widely national holiday by the Turks B.C. 350 years. Persians have begun to celebrate the Nawruz since XI. century. This has been with the encouragement of excessive Persian nationalist Ferdowsi. Based on some of the misinformation Persians Nawruz suggests that the Turks. Nawruz, however, is the spring festival celebrated by the Turkish communities living in the wide Turkish world, from north to south, from east to west. Nawruz knits together the people in this geograpyh, reinforcing the a day of unity and cohesion. Nawruz holiday from Turkish culture, enriched every aspect of the Turkish traditions and customs, and the history of five thousand years based on the basis holiday of national. The Turks themselves as the calendar day he wakes up soil amendment. We can observe at many sources belong to many countries from the Adriatic to the Great Wall of China that this feast coming from.

Key words: Nawruz, Turks, Caucasus, Ottoman, Turkistan

Giriş: Nevruzun Tarihi Gelişimi

Türk milleti İslamiyet öncesinde bu bayramı "Yeni gün", "Bahar bayramı", "Ergenekon bayramı" gibi isimlerle anıyordu. Daha sonraki yüzyıllarda Farsça bir kelime olan "Nevruz" kelimesini bu bayramın adı olarak kullanmaya başlamışlardır. Birçok konuda olduğu gibi bu konuda da isim değişikliği çok da yadırganacak bir durum değildir. Mesela Türkler XIII. yüzyıla kadar Peygamber kelimesinin yerine Yalvaç kelimesi kullanmışlardır. Ahmet Yesevi bir nât'ın başlığını şöyle yazmıştır: "Yalvaç

* DR., Türk Dünyası Tarihi Uzmanı, besirmustafa@gmail.com

ögdisin ayur". Daha sonra Türkler, Arapça Resul-Nebi kelimelerini ve Farsça Peygamber kelimesini almışlardır.

Ne yazık ki bazıları yanlış bilgilerden yola çıkarak Nevruz'un Türklere Farslardan geldiğini ileri sürmektedir. Hâlbuki Adriyatik'ten Çin seddine kadar kapsayan birçok ülkenin kaynaklarında görebiliriz ki Nevruz Türklenden alınmıştır. Türkler kullandıkları 12 hayvanlı takvimin başlangıcını da 21 Mart olarak almıştır. Türkler bu takvimi hicri takvimine kadar kullanmışlardır. Çok yaygın olarak kullanılan bu takvim günümüzde Türk topluluklarından bazılarında hâlâ kullanılmaktadır.

En eski Türk bayramı olan Nevruz, Doğu geleneklerinin devamı olarak yaşamıştır. Çin kaynaklarına dayanarak Hunların milattan yüzlerce yıl önceleri 21 Mart'ta bahar şenlikleri yaptıklarını, bugün Nevruz kutlamalarındaki geleneklerin o zamanda da yer aldığı bilinmektedir. Aynı gelenekler, Hunlardan sonra Uygurlarda da görülmüştür.

Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra hicri takvimi benimsemelerine rağmen, Selçuklu Sultanı Melikşah, ünlü matematikçi Ömer Hayyam'a bir takvim hazırlatmıştır. Bu takvimin başlangıcı da 21 Mart olarak alınmıştır. Bu takvime Celal-üd Devle Ebü'l-Feth Melikşah'ın adından ötürü Celali takvimi veya Melikşah takvimi demişlerdir. İbrahim Hakkı Hazretleri de "Maarifetnâme" adlı eserinde yılbaşını güneşin koç burcuna girdiği günü yani 21 Mart'ı alır (Kafkasyalı 2000: 27-29).

Fars asıllı Nizamül-Mülk Siyasetname adlı eserinde Nevruzun yılbaşı olduğunu ve Türklerin geniş bir şekilde bu bayramı kutladıklarını yazmaktadır (Nizamül-Mülk 1989: 3-32, 114). El Biruni (973-1048) "Eski Halklardan Kalan Yadigarlar", "Kanuni Mesudi" ve "Et Tefhim" adlı eserlerinde Nevruzdan bahsederken Türklerde, bütün İç Asya, Ön Asya ve hatta Uzak Doğu'da Nevruz bayramının heyecanlı bir şekilde kutlandığından bahseder. Kaşgarlı Mahmud Divan-ı Lügat-it Türk adlı kitabında Nevruzun Türklerin yılbaşı günü olduğunu yazmıştır. Ömer Hayyam (1045-1131) "Nevruznâme" adlı eserinde yine Türklerin Nevruz bayramından bahsetmektedir (Kafkasyalı 2000: 28-29). Öte taraftan Nizami Gencevi "İskendernâme" adlı eserinde M.Ö. 350 yıllarında Nevruzun Türkler tarafından büyük bir halk bayramı olarak kutlandığını yazmıştır (Gencevi vd. 1982).

Yeni günün esası ise Sümerlere dayanmaktadır. Bir Sümer efsanesine göre kışın bereket tanrısı Temmuz'un ölümü ile tabiat da kış uykusuna gider. Mahsul, bereket tanrıçası İnanna-İştâr tarafından Temmuz'un ölüm tanrısı Nergal'in yer altı dünyasından kurtarılması ile doğa da canlanır. Temmuz'un, dolayısıyla doğanın ölüm uykusundan kalkması halk tarafından kutlanmıştır. Bu efsane Türklerde Ölen-Öleng adlı ile bilinmektedir (Kafesoğlu: 2000).

Farslar ise Nevruz bayramını XI. yüzyıldan itibaren kutlamaya başlamışlardır. Bu da Fars milliyetçisi olan Firdevsi'nin teşvikiyle olmuştur. Firdevsi bu bayramı Farsların bayramı olarak göstermiştir. Oysaki Nevruz'u Farslar Türklenden öğrenmiştir. İran'da bugün bile otuz milyon Türk vardır. Gazneli, Selçuklu, Timuriler, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safeviler, Kaçarlar, Avşarlar gibi birçok Türk devleti yüzyıllarca bu bölgeye hâkim olmuştur (Parmaksızoğlu 1989: 218).

Farslar iki ayrı güne Nevruz ismini vermişlerdir. Bunlardan biri güneş takviminin ilk ayı olan "Ferverdin" ayının ilk günüdür ki, "Nevruz-ı âmme" olarak bilinir. Efsaneye göre Cem, bütün dünyayı dolaştıktan sonra Azerbaycan'a gelmiş ve burasını beğenip taht kurdu muştur. Gerek taht gerekse mücevherlerle süslü elbise ve tacı, doğan

güneşle birlikte etrafı ışığa boğmuştur. Bu hâli görenler, “Bu günde bir başkalık var, bu diğer günlere benzemiyor, yeni bir gün” demişler. Bu güne “Nevruz”, Ceme de “şîd (ışık)” kelimesini ekleyerek “Cemşîd” demişler. Diğer bir İran rivayeti de ateşin Cemşîd tarafından keşfiyle ilgilidir (Pakalın 1971: 686). Nevruz adıyla anılan diğer gün ise yine Ferverdîn ayının yedinci günüdür. Buna da “Nevruz-ı hâsse” denir” (Pala 1998: 238).

Farslarda tamamen efsanevî bir mahiyet kazanan Nevruz günümüzde de kutlanmaktadır. Nevruz geleneği Araplarda yoktur. Çünkü eski Araplar ile Museviler’de yılbaşı sonbahara rastlamaktaydı. Sasanî Devletinin Araplar tarafından ortadan kaldırılmasından sonra, Nevruz geleneğinin Arap âlemine girdiği görülür. Zamanla İslâmî bir kisveye bürünerek günümüze kadar devam etmiştir. Bu rivayetler şu şekilde sıralanabilir: (Onk 1972)

1. Tanrı dünyayı, gece ile gündüzün eşit olduğu Nevruzda yaratmıştır.
2. Hz. Âdem Nevruzda yaratılmıştır. Cennette yaşayan Hz. Âdem ile Havva şeytana uyarak haram meyveyi yediklerinden, Hz. Âdem Serendis adasına, Havva ise Cidde’ye sürülmüşlerdi. Pişmanlık duyan Hz. Âdem ve Havva’yı Tanrı affetmiş ve her ikisini de bir Nevruz günü Arafat’ta buluşturmuştur.
3. Kardeşleri tarafından bir kuyuya atılan Hz. Yusuf, bir bezirgân tarafından Nevruzda kurtarılmıştı. Hz. Musa’nın asasıyla Kızıldeniz’i yararak taraftarlarını kurtardığı gün Nevruz idi. Yunus balığı tarafından yutulan Hz. Yunus, Nevruzda karaya bırakılmıştır.
4. Tanrı insanları yarattığı zaman evrendeki bütün yıldızlar Hamel-Koç burcunda toplu hâlde bulunmakta imişler. Ebulgazi Bahadır Han’ın teferruatlı bir şekilde naklettiği Ergenekon destanı bu bayramla ilgili bilgileri ihtiva etmektedir (Sami Trz: 1474-1776).

Türklerin Sünnî, Alevî ve Bektaşî kesimlerinde Nevruz hakkında çeşitli inanışlar oluşmuştur. Bektaşîler, Nevruzunu Hz. Ali’nin doğum günü olarak kabul ederler. Aynı gün Hz. Fatıma’nın evlendiğine inanırlar. Alevî inancına göre Nevruz, Hz. Peygamber tarafından Hz. Ali’nin halife olarak ilân edildiği gündür (Noyan 1993: 102-103). Oysa Nevruzla ilgili inanışlar dikkate alındığında bu günün doğrudan doğruya tabiatın uyanışı ile ilgili olduğu görülür. Bu gerçeği dikkate alan Gölpınarlı, Nevruz için “Bir tabiat bayramıdır” hükmünü vermektedir (Gölpınarlı 1957).

1. Nevruzun Türk Kültüründeki Önemi

Türk insanı bütün bayramların dinî ve millî bir inanıştan, o toplumu ilgilendiren ortak bir hatıradan, geleneklerden, duygulardan ve tabiatın insanlara tesir eden bir olayından doğduğuna inanılır. Genellikle Nevruz, yani “Yeni gün” adını taşıyan bahar bayramı, insan ruhunun tabiatındaki uyanışıyla birlikte kutladığı bir bayramdır. Böyle bir bayramın, yani mevsimlerin değişikliğinden doğan özel günlerin, başka-başka adlar altında birçok milletin sosyal hayatında yer aldığı da bilinmektedir. Burada dikkati çeken husus baharın başladığı zamandır. Türk, bu takvim değişikliğini toprağın uyandığı gün ile özdeşleştirmiştir. Bu coşkuyu Türk kamları dualarında şöyle ifade ediyorlar: “Gök Tanrı’nın ilk defa gürlendiği, yağız yer, altmış türlü çiçeklerle süslediği, altmış türlü hayvan sürülerinin ilk defa kişnediği zaman sen (Türk’ün Atası) yaratıldın” (Baykara 1997)

Çin kaynaklarından Kutadgu Bilig’e, Kaşgarlı Mahmud’dan Bîrûnî’ye, Nizâmül Mülk’ün Siyasetnâme’sinden Melikşah’ın takvimine, Akkoyunlu Uzun Hasan Bey’in kanunlarına kadar gelen bir çizgide Nevruz ile ilgili kayıtlar bilinmektedir. Diğer taraftan

Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed, Safevi Devletinin kurucusu Şah İsmail, Sultan I. Ahmed ve Sultan IV. Murad gibi hükümdarların, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün, Kazasker Bâki Efendi ve Şeyhülislam Yahya Efendilerin, şairlerimizden Kuloğlu, Pir Sultan Abdal, Hüsnü Baba, Nizami, Fuzulî, Tusi, Nevî Efendi, Nefî, Nedim, Hüseyin Suad ve Mehmet Akif, Namık Kemal, Şehriyar, Mahdumkulu'nun uzun bir tarih boyunca Nevruz bayramının gelişini "Nevruziye" veya "Bahariye" denilen şiirlerle kutladıkları da bilinmektedir (Baykara 1997).

Türk dünyasında, Hunlardan bazen farklı isimlerle günümüze kadar ulaşan tabiat uyanışı anlamını taşıyan Nevruz şenliklerinin şu isimlerle kutlandığı biliniyor: Nevruz, Navruz, Novruz, Sultan-ı Nevruz, Navrez, Nevris, Naorus, Novroz, Navrıs Oyx, Norus, Ulusun Ulu Günü, Ulu Kün, Ergenekon, Bozkurt, Çağan, Kürklü Marta, İlk yaz Yortusu, Yeni Yıl, Yeni Gün, Mart Dokuzu, Mereke, Meyram, Nartukan, Nartavan, Isıakh bayramı, Mevris, Bahar bayramı, Yörük bayramı, Altay Ködürgeni. Görüldüğü gibi bütün Türk topluluklarında değişik adlarla kutlanan Nevruz, birlik ve beraberliğin sembolü hâline gelmiştir (Çay 1993: 70-72).

Türk-İslam klâsiklerinden biri olarak bilinen Y. H. Hacib'in "Kutadgu Bilig" adlı eserinde, oldukça canlı tabiat tasvirleri yapılarak baharın gelişi, tabiatın al ve kızıl renklerle süslenmesi en güzel şekilde anlatılmaktadır (Çay 1993: 71-73). Türk Edebiyatı'nın XIV. yüzyıldaki en büyük temsilcisi olan Kaygusuz Abdal, Nevruzu şu şekilde tasvir etmektedir: "Bahar mevsimi gelmiş ve bütün cihan yeşillere bürünmüştür. Kâinat âdeta cennete dönüşmüştür. Çiçekler bin renk ile boyanmışçasına rengârenk olmuştur. Kimi kızıl, kimi ak, kimi de sapsarıdır (Güzel 1995: 93-95). Menekşe nazara gelerek baharı muştulamıştır. Reyhan çadırını açmış, lâle gelin gibi eline kına yakmış, zambak da gül bahçesinde nazla salınmaktadır. Bülbül seher vakti ötmekte, ördek, kaz, su kenarlarına konmaktadır" (Ergun 1935: 115).

Nevruz millî birliğin ve beraberliğin vesilesidir. Çobanından padişahına kadar çeşitli mezhep ve meşreplere sahip Türk insanı bu bayramı hep birlikte kutlamaktadır. Bu demektir ki kültürümüzde Nevruz, bizim için gerçek anlamda da millî birlik, beraberlik ve kardeşliğin en güzel örneklerinden birini sergiler. Bu yönden dinî ve millî bayramlar, toplumdaki fertlerin kaynaşması ve birlik beraberliklerin temini bakımından önemli fonksiyonlara sahiptir. Türklerin bilinen en eski tarihlerinden beri bayramlar birlik ve bütünlüğü sağlayan bir vasfa sahip olmuştur (Kılıç 2000). Çeşitli Türk toplulukları arasında görülen sürgün avı, toy, yuğ ve şölenler büyük bir coşku ile kutlanmıştır. Türklerde bayramlar, gerçekten de millî şuur ve millî birlikteliğe önemli bir zemin hazırlar. Bayramlarda yoksullar doyurulur, küskünler barıştırılır, ihtiyaç sahiplerine yardım edilir. Akrabalar, komşular, aile büyükleri ziyaret edilir. Bütün bunlar toplumdaki bağları kuvvetlendirir ve fertler arasındaki müşterek vasıfların artmasını temin eder.

Bu günde tabiatın yeniden canlandığına inanılır. Esasen bu tür inançlar İslâm öncesi kavimlerde de yaygındır. Sümerler'de "Tammuz" adını taşıyan ve daha ziyade "Attis" olarak bilinen mitoloji kahramanı, İbranilerde "Adon" ve Yunanlılar'da "Adonis" adlarıyla bilinir. Doğudaki Nevruzun Batıdaki bu efsanelerle benzerliği göze çarpmaktadır.

Türkler arasında baharın gelişi sembolü olarak kutlanan Nevruz, kültür bakımından Türklerin yayılmış olduğu geniş bir alanda tarihin karanlık dönemlerinden itibaren kutlanmış ve hâlen de kutlanmaktadır. Nevruz, bu coğrafyadaki insanları birbirine kenetleyen, birlik ve beraberliği pekiştiren bir gündür.

2. Osmanlı'nın Nevruziye Kutlamaları

Selçuklular'da ve Anadolu Beylikleri'nde yılbaşı, güneşin koç burcuna girdiği gün olan "Nevruz" günü olarak kabul edilmiştir. Nevruzun takvim başlangıcı olarak önemi, Osmanlı Devleti döneminde de devam etmiştir. Nevruz, gerek halk arasında, gerekse saray geleneklerinde önemini korumuştur. Bu günün yeni yıl olarak kabulü meselesini Selçuklu devlet hayatına mal etmiş, vergileri bu günün birinci günü toplamıştır. Aynı gelenek Osmanlılarda da devam etmiştir. Hattâ Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin de Mart ayını mâli yılbaşı olarak 1985 yılına kadar kutladığını bilmekteyiz. Osmanlılarda Nevruz için yazılan şiirlere "Nevruziye" denirdi. Bu manilerde bahar ve aşk vurgulanırdı. "Hekimbaşının her 21 Mart'ta yaptığı çok özel "Nevruz macununa padişahın verdiği "Nevruz bahşişi" ise asla 200 akçeden az olmazdı (Sami Trz: 1743-1475).

Osmanlı devrinde de Nevruz, çok canlı biçimde kutlanmaktaydı. Osmanlı ailesini çıkarmış olan Kayı Boyuna mensup Karakeçili aşireti mensuplarının 21 Mart tarihinde Ertuğrul Gazi'nin türbesi etrafında toplanarak burada bayram yaptıkları bilinmektedir. 21 Mart günü özellikle padişahın halkın bayramını kutladığı, şenliklerde bulunduğu gün olmak hasebiyle, bu günün "Nevruz-ı Sultanî", yani sultanın katılımıyla kutlanan Nevruz günü olmak bakımından böyle bir isim aldığı söylenilebilir.

Zira Osmanlı döneminde takvimler hep Mart'tan başlar. Bu sebeple Osmanlılarda mâli yıl başlangıcı Nevruz olarak alınmıştır ve hemen bütün kanunnâmelerde verginin ilk taksitinin toplandığı gündür. Türklere ait olup, dünyanın en doğru takvimlerinden olan ve Sultan Melikşah zamanında hazırlanmasından dolayı, onun lâkabı Celâlüddevle'den dolayı Celâlî takvimi denilen takvimin başlangıç günü de Greenwich zamanına göre 21 Mart olarak alınmıştır (Hicrî 9 Ramazan 471 Cuma günü). Bu tarih Osmanlılarda "Nevruz-ı Sultanî" olarak adlandırılmış ve kanunnâmelerde: "resmin nısfı nevruz-ı sultanî'de ve nısf-ı aharı son güz ayının evvelinde alına" hükmüyle verginin ilk taksidinin alındığı zaman olmuştur. Bu kanunnâmelerde Nevruz, "mevsim-i evvel bahar nevruz" şeklinde belirtilmiştir (Barkan 1943: 204).

Her sene yılbaşı olan Nevruzda veziriâzamla vezirler ve eyâlet valileri tarafından padişahlara "Hediye-i Nevruziye" adıyla donanmış atlar ve pahalı kumaşlar verilirdi. Veziriâzamların "Nevruziye Pîşkeşi" adıyla verdikleri hediyelere bir örnek olmak üzere, ilk Osmanlı vak'anüvisi Mustafa Naimâ Efendi'nin tarihinde yer alan ve İpşir Mustafa Paşa'nın IV. Mehmed'e takdim ettiği hem Nevruz ve hem de sadarete tayini ile ilgili bilgiler verilmekteydi. Nevruzda ayrıca her sene birinci mirahur tarafından takdimi kanun olan "rikâbiyye pîşkeşi" dolayısıyla birinci ve ikinci mirahur, büyük ve küçük ahur kethüdarları, arpa rûznameçecisi, arpa kâtibi, sarraçlar kâtibi, mirahur-ı evvel kethüdası ve kâtibi gibi has ahur erkânına hil'atler giydirilirdi (Uzunçarşılı 1945: 503-507).

Saray haricinde Nevruzdan birkaç gün önce eczacılar, kulplu küçük çay bardaklarına veya fincanlara, terkibi kendilerince bilinen bir macun doldurup, tanıdığı müşterilerine ve mahallenin kibar ve zenginlerine gönderirlerdi. Bu hediyeleri alanlar buna karşılık çoğunlukla bir gümüş Mecdî bahşiş verirler ve eczacı çıraklarını sevindirirlerdi. Eczacıdan gelen Nevruziye ve yedi sin (heft sin), yani Arapçadaki sin harfiyle başlayan süt, simit, sukker, salep, sirke, soğan semek (balık) veya sefercil (ayva) bir tepsiye konulup evin efendisi önüne getirilir, evde mevcut olanlar da tepsinin etrafına iki diz üstünde oturlardı. Evin efendisi herkesin önünde bu malzemelerden birer fincan ile herkese dağıtır ve gün dönümü saati olan öğle vakti güneşin koç burcuna girdiği anı beklerlerdi. Tam saat geldiği vakit, buyurun hitabıyla önce macundan, sonra diğerlerinden birlikte alınır, evin efendisi senenin saadetle geçmesi için uzunca bir dua yapar, eller öpülür ve merasim sona ererdi. Macun yenir yenmez üstüne su, gül veya limon şerbeti içilmesi âdettendi (Halaçoğlu 1996: 183-185).

Hekimbaşılar her sene Nevruzda çeşitli terkiplerden “Nevruziye” ismi verilen kırmızı renkli ve kokulu bir macun yaparak Nevruz gecesi bunları porselen kaplar içerisinde önce padişah, şehzade, veziriâzama ve devlet ricaline takdim ederler, buna karşılık çeşitli hediyeler alırlardı. Nevruziye takdim eden hekimbaşıya padişah huzurunda kürk giydirilmesi usuldendi (Uzunçarşılı 1945: 366, 367). Yukarıda da belirttiğimiz gibi kırmızıya çalar koyu renkte, ağızda çıtır-çıtır ses çıkaran ve şekerlenmiş reçele benzeyen Nevruz macununun sarayda yapılanı kırk çeşit maddeden meydana gelirdi. Bu konuda yapılan araştırmalarda bu kırk çeşit madde içerisinde; karanfil, yenibahar, zencefil, zulumba, karabiber, kırem tartar, kişniş, kebabiye, hindistan cevizi, hıyar-ı şenbih, sakız, zağferan, tarçın, çöp-i çin, hardal, mirri-sâfi, iksir, çivid, meyan balı, kalem-i bârid, tiryak, sarı halile, râziyâne, kimyon, zerdecav, tarçın çiçeği, hindistan çiçeği, çörek otu, dâr-i fülful, râvend, limon tuzu, vanilya, portakal kabuğu, topalak kökü ve şeker yer almaktadır (Ünver 1976: 227, 228).

Bu bilgilerden sonra şüphesiz akla hemen Manisa Mesir bayramı gelmektedir. Osmanlı dönemine ait Nevruziye'nin halk tarafından geleneksel olarak XVI. yüzyıldan itibaren aralıksız kutlanana budur. Halk arasında Nevruzla alâkası unutulmuş olan ve bugün de hâlâ devam eden bu törenlere, şifa bulmak için pek çok insan iştirak etmektedir. Bu gelenek rivâyete göre XVI. asırda mutasavvıf hekim Merkez Musluhiddin Efendi tarafından başlatılmıştır. (Ünver 1976: 225-227). Ayrıca Nevruz âdetleri arasında Yeniçeri Ağası'nın vükelâya yemek vermesi de yer alırdı. Bu ziyafet sırasında misafirlere şekerli baharattan yapılmış macun ikram edilirdi (Çay 1989: 193).

Nevruz'un Osmanlılardan başka Memlûklerde de aynı şekilde mâli yıl başlangıcı ve baharın ilk günü olarak kutlanıldığı görülüyor (Barkan 1943: 200). Yine bir Türk devleti olan Safevîlerde de Nevruz'un kutlandığı III. Ahmed döneminde elçilikle İran'a gönderilen Dürrî Efendi'nin “Sefaremâme'sinde” kaydediliyor (Halaçoğlu 1996: 184-187).

3. Günümüz Türkiye'sinde Nevruz Geleneği

Türkiye'de Nevruzla ilgili gelenekler Türküyle, Kürdüyle, Çerkeziyle, Lazıyla ırk ve mezhep farkı gözetilmeksizin; Nevruz, Nevroz, Sultan-ı Nevruz, Nevruz Sultan, Mart Dokuzu, Ergenekon ve Yörük gibi adlarla anılan Nevruz Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kutlanmaktadır (Ünver 1976: 223, 224). 21-22 Mart akşamı, komşular ve yakın akrabalar birbirini ziyarete giderler ve topluca yemek yerler. Daha sonra bayramlaşırlar. 23 Mart sabahı mezar ziyaretine gidilir. Küskünler barışır, kabahatler affedilir. Bayrama katılmayanlara köy halkı darılırlar.

Alevî-Bektaşî Türk topluluklarında 21 Mart bayramı büyük törenlerle kutlanır. Nevruz günü ayîn-i cem icra edilir. Gündüz başlayan törenler ertesi gün sabaha kadar devam eder. Meydan açılır, yeni âşıklar, şiirlerini, manilerini okurlar. Daha sonra Nevruzîyeler okunur (Beysanoğlu 1963: 225).

Manisa'da 21 Mart'ta düzenlenen şenliklerle halka dağıtılan “mesir macununun” terkindeki baharatlar ile İranlıların Nevruz bayramlarında yaptıkları “heftsın” macunu neredeyse aynı. Günümüzde Eylül ayında kutlanan Ertuğrul Gazi töreni, Abdülhamit zamanında Nevruz günü yapılırdı. Bu bayrama “Yörük bayramı” da denilmektedir. Mersin'in Silifke ilçesinde yörük köyleri arasında Nevruz çeşitli âdetleriyle dünden bugüne kutlanmaktadır.

Güneydoğu Anadolu yörelerinde bölge halkı tarafından 22 Mart günü kutlanan Nevruza Sultan-ı Navruz denilmektedir. Doğu Anadolu'da Nevruz Mart ayı sonunda

yapılmaktadır. Doğu Anadolu toplulukları Alevî, Sünnî, çeşitli aşiretler bu gecede canlı-cansız bütün varlıkların Tanrı'ya secde ettiklerine inanırlar. Gün boyunca karşılıklı ziyaretler yapılır. Ölmüş yakınlar için dualar okunur. Çünkü bu gün rızıkların yıllık olarak verildiği gündür, inancıyla darginlar barışıdır. Birlik ve beraberlik temin edilir (Fırat 1981: 217).

Öte yandan Anadolu'da Nevruz bayramında oynanan oyunlar şunlardır; gökböri, at yarışları, kılıç sallama, güreş, sinsin, tiyatro, orta oyunu, deve oyunları, kızık gül oyunu, yeşil yaprak oyunu, ateş oyunu vb. Bu oyunlar yörelere göre değişik adlar alır. Günümüzde Türkiye'nin İç ve Batı Anadolu gibi yörelerinde kutlanan Hıdır İlyas (Hıdır Ellez) bayramı da (daha çok Romanların ilgi gösterdiği) Nevruz bayramının bir varyantıdır. Görülüyor ki Nevruz her hangi bir dinle mezheple ilgili bir bayram değildir.

4. Kafkasya'dan Orta Asya'ya Nevruz Geleneği

Nevruz bayramı Türkiye, Çin hâkimiyetinde bulunan Doğu Türkistan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Kuzey Azerbaycan, Güney Azerbaycan, Batı Trakya, Macaristan, Moldavya (Gagauz), Yakutistan, Tataristan, Tacikistan, Kırım, Ahıska, Çuvaşistan, Başkırdaştan, Musul, Kerkük, Erbil, Kıbrıs, Hakasya, Dağıstan, diğer Kafkas cumhuriyetlerinde ve topluluklarında kutlanmaktadır. Dikkat edilirse Nevruz tamamen Müslüman Türk yörelerinde kutlanmaktadır.

Nevruz, Türk dünyasının zamanla, takvimle, doğa ile bağlı gelenekler toplusudur. Yalnız halk hafızasında değil salname ve tarihi eserlerde, seyahatname ve mecmualarda yaşayan, sözlü ve yazılı edebiyata da geniş şekilde yansıyan Nevruz, milli bilinç faktörü olarak da büyük önem taşır. Nevruzun Sovyet rejimi yıllarında resmi olarak yasaklanması Türk milli bilincinin unutturulması amacına hizmet etmiştir. Bütün Doğu dünyasına yayılmış olan Nevruzun Türkler için önemi ve ihtişamı bir başka olmuştur. Kökü Sümerlere kadar uzanan günümüz dünyasında ise çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Nevruz, Kırgız ve Özbeklerin, Tatar ve Kazakların, Başkurt ve Türkmenlerin, Kafkasya, Anadolu ve Balkan Türklerinin ortak değeri sayılabilir.

Karakalpaklar'da "Nevruz", Kırım Türklerinde "Navrez", Azerbaycan'da "Novruz", Kazan Türkleri "Neürüz", Yugoslavya Türkleri "Sultan Nevruz", Orta Asya'da "Navruz-Nevbahar", Batı Trakya Türkleri "Mevris", Anadolu'da "Ergenekon, Nevruz, Hıdır-Nebi, Hıdır Ellez, Yörük, Mesir bayramı, Bahar bayramı" gibi isimlerle kutlarlar (Kamalov 1996: 257-259.).

Türk Cumhuriyetlerinde 21 Mart Nevruz bayramını "milli bayram" olarak ilan etmişlerdir. Bu günün coşkuyla kutlanmasına büyük önem vermektedirler. Türk kültüründen kaynaklanan Nevruz bayramı, her yönüyle Türk gelenek ve görenekleriyle zenginleşmiş ananevi ve temeli beş bin yıllık Türk tarihine dayalı milli bir bayramdır. Türkiye'de de 1991 yılında Türk Dünyası ile birlikte ortak bir gün olarak resmi tatil olmaksızın bayram ilan edilmiştir.

4.1. Azerbaycan'da Nevruz

Azerbaycan'da Nevruz bayramı uzun yıllardan beri devam etmektedir. XI-XII. yüzyılda yaşayan Azerbaycan Türk şairi Nizami Gencevi yazdığı "İskendername" eserinde Nevruz bayramından söz etmektedir. Bu eserde Nevruz ateşinden, masaların nevruz yemekleri ile düzülmesinden konuşulmaktadır (Gencevi 1982). Azerbaycan Türkleri bağımsızlıklarını zaman zaman kaybettirmelerine karşın Nevruz geleneklerini hep korudular. Nevruzu içlerinde yaşatarak yeni nesillere aktardılar. Günümüzde Azerbaycan'da bu bayram Nevruz bayramı adı ile yeni yıl bayramı anlamında kutlanmakta ve Nevruza Azerbaycan'da yeni yılın başlangıcı olarak bakılmaktadır.

Bayramın coşkulu geçmesi için her evde çok önceden hazırlıklar başlar.

XVII. yüzyılda yaşamış Alman seyyahı Adam Oleari'nin bu konuda yazdıkları dikkat çekicidir. 1637 yılının Mart'ında Azerbaycan'ın Şamahı şehrinde yeni yıl şenliklerine katılan gezgin, orada gördüklerini şöyle anlatmıştır: "Müneccim sık sık oturduğu yerden kalkıyor, güneşin yüksekliğini izliyor, böylece güneşin gece ile gündüz eşitlik noktasına yetişeceği anı bekliyordu. Beklenen an yetiştiğinde o, yüksek sesle ilan etti: "Yeni yıldır!" Derhal toplardan ateş edildi, şehrin kale duvarlarının her yerinde davullar çalınır, böylece bayram şenliklerine başlanıldı. Müneccimin bulunmadığı köy ve kasabalarda yeni yıl yaklaştığında aksakallar su ile doldurulmuş bir tasa canlı balık koyarlardı. Yıl tahvil olunduğu dakikada balıklar sırt üstü döner. Balıkların dönmesinden eski yılın bitmesi, yeni yılın başlanması belli olurdu" (Şehriyar 1987).

Azerbaycan'da Nevruz bayramı genelde 20-21 Mart günleri kutlanmakla birlikte bu günlerin öncesindeki dört haftanın çarşambaları da nevrüz gelenekleri açısından önemlidir. Bu çarşambalara sırasıyla su çarşambası, od (ateş) çarşambası, rüzgâr çarşambası ve yer çarşambası adları verilmiştir. Bu çarşambalarda değişik etkinlikler düzenlenir.

Nevruz bayramı günlerinde, önceden yeşertilen, bayramın simgesi "semeni" (buğday çimeni) evlerde yerini alır. Tatlılar bayramın vazgeçilmezleri arasındadır. Nevruz tatlıları içerisinde en önemlileri şekerbura, baklava ve şeker çöreğidir. Fındık, ceviz, fıstık gibi çeşitli çerezlerden hazırlanmış karışım ve şekerlemeler ev-ev dolaşarak bayram tebriki yapan çocuklara ikram edilir. İnsanlar nevrüzü sadece evlerinde bayram hazırlığı yaparak kutlamıyor, aynı zamanda kasaba ve köylerde herkesin katıldığı toplu eğlenceler düzenleyerek, bayram geleneklerine özgü tiyatro gösterileri yaparak bayramı renklendiriyorlar.

Bayram günlerinde en yaygın, gençlerin ve çocukların çok sevdiği oyunlardan biri "kösedir". Gençlerden birine tersi yüzüne kürk giydirilir. Kürk giyenin çevik, hareketli biri olması gerekir. Bu kişinin suratını unlar, başına "motal" denilen uzunca bir şapka korlar. Boynuna zil takar, elbisesinin altından karnına yastık bağlarlar. Eline bir kepçe verip kapı-kapı gezdirerek oynatır ve Nevruz hediyesi toplarlar.

Nevruz eğlenceleri arasında en yaygın olanlardan biri de çocukların yumurta tokuşturma oyunudur. Yumurtası kırılan oyunu kaybeder ve yumurtasını kazanana verirler. Nevruz adetlerinden biri de geceleri kapı dinleme âdetidir. Buna göre gençler kulaklarını kapatarak komşunun kapısına yaklaşır ve kulaklarını açar, içeriden gelen sesleri duymaya çalışır. Duydukları ilk kelimelerin güzel kelimeler olması halinde dileklerin gerçekleşeceğine inanılır.

Kışın son iki ayı olan 60 gün büyük çille ve küçük çille olarak bölünmektedir. Büyük çille 40 gün ve küçük çille 20 gün olur. Büyük başlangıç gününün gecesi, "çille gecesi" diye adlandırılır. Bu gecede nişanlı kızlara erkeler tarafından "çillelik" diye adlandırılan hediye götürülür. Çillelik büyük bir tepsiyle götürülür. Bu tepside aile fertlerine hediyelikler götürülür. Gece boyunca kürsü çevresinde toplanıp sohbet ederler (İdrisi 1995: 229-230)

4.2. Orta Asya'da Nevruz

Türkmenistan'da da Nevruz Türkiye ve Azerbaycan'daki geleneğe hemen-hemen benzer şekilde kutlanmaktadır. Türkmen klâsik şiirlerinde Nevruz sözüne sıkça rastlanır. Meşhur Türkmen şairi Mahtumkulu'nun:

Bolmadı bize nasibin, istedim güzden seni,

Dedin ötsün kış, taparım taze nevruzdan seni

mısraları bunun bir örneğidir (Mahtumkulu 1993: 40). Türkmenistan'da Nevruz hakkındaki bilgileri yayınlanmış eserlerden öğreniyoruz. A. Çikiev yayınladığı eserinde Nevruzdan bahsetmektedir (Çikiev 1983). Türkmenistan'da gün, hafta ve ayla ilgili isimler Nevruzla ilgili adlar taşımaktadır.

Nevruz bayramı Özbekistan'da da çok eskiden beri kutlanmaktadır. Ancak komünizmin 70 yıllık hâkimiyeti döneminde, dar bir çevrede, köylü ve çiftçi tarafından bir aile bayramı olarak kutlanmaktaydı. Şimdi ise Özbekistan Devleti halkın bayramı olarak kutlamaya karar vermiştir. Özbekistan'da Nevruz genellikle bir hafta sürer. Özbeklere göre Nevruz; Bahar ve emek, gençlik ve güzellik, sevinç ve mutluluk bayramıdır. Nevruz bayramında insanlar arasındaki düşmanlıklar ortadan kalkar, dostluk tohumları filizlenir ve kuvvetlenir. Halk kırlara, tepelere, dağ eteklerine gezmeye çıkar. Özbekistan'da anneler kızlarını ve gelinlerini yanlarına alıp türlü meyve ve sebze yemekler hazırlayıp sofralar bezerler. Kazan dolusu yemekler pişirirler. Bol etli, sebze ve tereyağlı meşhur Özbek pilavının hazırlanması bilinen adetlerdendir. Bu âdete "kazan doldu" denir ve "rızkımız dolu olsun" dileğine bağlanır (Askarov 1995: 237).

Özbekistan'da Nevruzun sembolik bir kahramanı vardır. Bu kahraman, "Baba Nevruz'dur". Yeşil bir kıyafet giyer. Bu renk bahar renginin sembolüdür. Bazen "Baba Nevruz" yerine "Baba Dehkan" (Baba Çiftçi) da denir.

Mart ayının herhangi bir cumartesi ve pazar günü halk imamla birlikte mezarlığa gider. Oturdukları evleri onarırlar ve temizlerler. Mahalle komiteleri kültürel faaliyetler, oyun ve eğlenceler düzenlerler. Şairler, şiir şölenleri düzenler, yaşlılar sohbetler yaparlar. Özbekistan'da Nevruza "Nevbahar" (Yenibahar) da denir. Özbek ve Tacikler bu adları kendi çocuklarına verirler. Nevroz ismi erkek çocuklara, Nevbahar ve Baharay isimleri ise kız çocuklara verilir (Askarov 1995: 237-238).

Türk milletinin ortak bayramı olarak kabul edilen Nevruz, Kazakistan'da da yüzyıllardır kutlanmaktadır. Kazak Türkleri Nevruzdan önce evlerinin genel temizliğini yapar, herkes en güzel elbiselerini giyer. Küskünler barışır. İnsanlar birbirlerine hayır duada bulunurlar. Kazaklar adına "Nevruz Köjesi" dedikleri en az yedi yiyecek türüyle hazırlanan özel bir yemek yaparlar Herkes Nevruzu kendi imkânları çerçevesinde kutlar. Birileri koyun keser ve yaşlılara saygı ifadesi olarak, kesilen koyunun başı pişirilip ikram edilir. Eve ne kadar çok misafir gelirse ev sahibi o kadar memnun olur. Misafirler yemekten sonra ev sahibine iyi dilek ve hayır duada bulunur. Bayramda doğan çocuklara, Nevruzbay, Meyrambek diye isimler verirler (Tacioğlu 1995: 323).

Asya'nın en eski Türk boylarından biri olan Kırgızistan'da da Nevruz yüzyıllardan beri bayram olarak kutlanmaktadır. Doğu Türkistanlı tarihçi Enver Baytur, Nevruzu IX. yüzyılda kurulan Ulu Kırgız Devleti'nde bayramlaştığını Çin kaynaklarına dayanarak anlatır (Karatajev 1995: 134-136). Kırgızlar arasında Nevruzla ilgili şöyle bir rivayet vardır: "İshak babamızın oğlu Türk babamız büyüdüğünde Calalayın adında birisinin Nevruz isimli kızıyla evlenmiş. 24 Mart'a denk gelen bu kutsal gün, Kırgızlara miras kalmıştır" (Karatajev 1995: 135-137).

Kırgızlarda Nevruzu karşılama bir hafta öncesinden başlar. Ocaklarda yedi kazanda yedi çeşit yemek yapılır. Yemeği yedikten sonra kızlar, öküz arabasının arkasına erik ağacının dallarını, yeşil otları sararlar ve öküzleri tarlada sürmeye başlarlar. Bu sembolik bir olaydır. Baharın gelmesi ve yeni yılda tarladaki ilk çalışma

anlamına geliyor. Yaşlı bir kişi buğdayı tarlaya ekmeye başlar. Öküz arabasını süren yiğit, “Çü canabarıım (Çü, hadi hayvanım) benim kolum değil yapan, Baba çiftçinin kolu!” diyerek çalışmaya başlar. Ateş yakıp üstünden atlama âdeti diğer Türk topluluklarında olduğu gibi Kırgızlarda da mevcuttur.

Öte taraftan bu bayrama İslami kimlik kazandırmak isteyenler de vardır. Hâlbuki Gagauz, Çuvaş ve Bulgar gibi Hıristiyan Türkler de bu bayramı kutlamaktadır. Diğer yandan ne Hıristiyan ne de Müslüman olan adeta bir nevi şaman olan Yakutistan yani Saka Türkleri de bu bayramı kutlamaktadırlar. Ayrıca Afganistan, Pakistan, Hindistan’da da bu bayram kutlanılmaktadır. Oralara Nevruz Babürler zamanında gitmiştir.

Karakalpaklar’da Nevruz bayramı 21 Mart günü kutlanmakta ve üç gün devam etmektedir. Diğer Türk topluluklarına benzer şekilde olduğu gibi Nevruz bayramında genç kızlar ve erkekler ayrı-ayrı evlerde toplanarak niyet tutarlar ve gelecek için hayır duada bulunurlar. Dobruca’daki Kırım Türklerinde de Nevruz geleneği bu gün de hâlen kutlanmaktadır. Kırım Türkçesi’nde Nevruz sözü, “Navrez” şeklinde geçmektedir (Çay 1993: 109-111).

Kazan Türklerinde Nevruz diğer Türk topluluklarına nazaran pek fazla bilinmiyor. Ancak Kazan Türklüğünün ataları kabul edilen İdil (Volga) Bulgarları arasında, Bulgar kahramanları yanı sıra bir de Nevruz beyti bilinmektedir (Çay 1993: 110-111). Aralarında Nogayların da bulunduğu Dobruca Türkleri de ateş üzerinden atlarlar. Bu gelenek onlarda “şam atlama” olarak bilinmektedir.

5. Ortadoğu ve Balkanlar’da Nevruz Geleneği

Orta Asya, Orta Doğu ve Balkanlardaki uluslara kadar çok geniş bir bölgede yerel renk ve inançlarla kutlanan Nevruz, her ulusun kendi kültür değerleriyle özdeşleştirip sembolleştirdiği, özü itibariyle baharın gelişinin coşkuyla karşılandığı bir gündür.

Batı Trakya Türklerinde Nevruz geleneği “Mevris” adıyla bilinmektedir. Nevruz günü kır eğlencelerine gidilir. Kırılardan menekşeler toplanır. Bu menekşeler o gün eğlencelere katılmayanlara verilir. Nevruz törenlerine katılmayanlar bu menekşeleri üç defa koklarlar ve gözlerine sürerler. Yugoslavya Türklerinde Nevruz geleneği oldukça yaygındır ve “Sultan Navrız” olarak bilinmektedir. Nevruz günü eğlenceler tertiplenir, dilekler tutulur. Nevruz, Kıbrıs Türklerinde de Anadolu’da görülen pratikler paralelinde yaşanmaktadır (Çay 1993: 114-126)

Hıristiyan âleminin dinî içerik ile şekillendirerek ve Noel Baba sembolü ile karlar ülkesinden geyiklerin çektiği kızaklarla neşe ve ümitleri taşıdığı “Noel bayramı” bunun farklı bir örneğini teşkil eder. Bu kutlamalarda yine bahara duyulan özlem çam ağacı motifi etrafında şekillendiriliyor. Aynı zamanda bir takvim değişikliğini de ifade eden bu kutlamalara baktığımızda Türk’ün kutladığı bahar bayramının da bir takvim değişikliğini yansıttığı görülüyor

Sümerliler, Babililer, Kenaniler, İbraniler ve İranlıların yanı sıra Eski Yunanlılar ve Romalıların da doğanın yılbaşısını karşılama şölenleri olduğu bilinmektedir. Uzak Asya’dan Balkanlar’a Türk geleneklerini şöyle özetlenebilir: “Hunlar 21 Mart’ta kırlara çıkarlar, şenlikler düzenlerler, Türkler de aynı günü Ergenekon’dan çıkış günü sayarlar” (Kafesoğlu 1997: 11-29, vd).

6. Rusya ve Uzakdoğu’da Yaşatılan Nevruz

Nevruzun bir bakıma ne denli evrensel olduğunun belki de en çarpıcı kanıtı ise

eski bir Rus kutlamasıdır. “Masleniçça” denilen ve kışın bitip baharın başlamasının bayramı olarak düzenlenen şenlikler, gece ile gündüzün eşitlendiği 21 Mart’tan bir hafta önce başlar, 15 gün sürer. Masleniçça, “yağ” anlamındaki “masladan” geliyor. Kuzeyin soğuşunda, bol yağlı tatlılardan “Blin” denilenin sarı renkli olması da uzun kışta hasret kalınan güneşi simgeliyor.

Baharın gelişi ile ilgili olarak her çağda Nevruz törenlerine benzer inanç ve törenlere rastlanmaktadır. Sözelimi Yakutlar’da Gökkanı adına törenler yapıldığı, yeşil ağaçlar altına gidilerek kırmızlar içildiği, hatta ortada yakılan bir ateşin üstünden atıldığı bilinmektedir. Yine aynı şekilde, Moğollar, Kalmuklar ve Tunguzlar’ın da buna benzer törenler tertip ettiklerine rastlanmaktadır.

Çağdaş Uygur resminde Uygurların Nevruz kutlamalarını temsil eden tablolar yapılmıştır. Nevruzu İran geleneğine bağlayan Firdevsi’nin Şehnamesi ve diğer kaynaklar yanıltıcıdır. Çünkü Nevruz hakkındaki bilgiler orada XI. yüzyıldan itibaren görülür. Bilindiği üzere milâttan önceki yıllarda Nevruz hakkında İran metinlerinde herhangi bir kayıt yoktur. Ancak Hunlarda bu kayıtlar olduğu bilinmektedir. Ayrıca, 12 Hayvanlı Türk Takviminin başlangıcının da 21 Mart olduğu bilinenler arasındadır (İtebir 1996: 209-220).

Sonuç: Güncel Değerlendirme

Nevruz bayramı, toprağa, insana ve tabiat varlıklarına karşı duyulan bir sevginin bayramıdır. Bu sevgiyle ortaya çıkan bu âdetler, atasözleri, namerler, türküler, şenlikler ve halk oyunları atalarımızın dünya görüşünü, doğa ve insan sevgilerini yansıtmaktadır. Ayrıca sağlıklı yaşamayı, toplumsal değerleri, insan ve vatan gibi manevi ve millî varlıkları vurgulamaktadır.

Nevruz, dostluk, kardeşlik, iyilik ve mutluluk bayramıdır. Çok geniş bir coğrafyada yaşayan Türk ve Müslüman insanını birbirine kenetleyen, kaynaştıran bir millî örf ve gelenekler bütünü olan Nevruz, dinî bayramlar gibi kutlanmakta, millî birlik ve beraberliğin sembolü olarak görülmektedir. Ükelere ve zamana göre farklı gelenekler olsa bile Nevruz yukarıdaki âdetlerin verdiği mesajlarda olduğu gibi barış, hoşgörü, dayanışma, mutluluk demektir. Kanaatimize göre de, yeni gün doğanın herkese armağanıdır. Sadece bir ırkın değil, tüm insanlığın yaşama sevincidir.

Nitekim Birleşmiş Milletler de 1965’ten beri “Dünya Irk Ayrımcılığıyla Mücadele Gününü”, 150’den fazla ülkede 21 Mart’ta kutluyor. Çünkü güneş, dünyayı ve tüm insanlığı ayırım yapmadan ısıtıyor. Canlı olan her bitki, her hayvan ve her insan, bu yeni günde güneşin adaletiyle ısınmaya başlıyor. Benzer şekilde “Dünya Ormancılık Günü” de yine 150’den fazla ülkede acaba neden 21 Mart’ta kutlanıyor? Çünkü doğanın fidanlarını ilk kucakladığı gün de Nevruz günüdür. Ormanlardaki her türden bitki baharı karşılayan toprakla buluşmanın coşkusunu yaşıyor. Böyle bir gün nasıl ırkçılığa ve ayrımcılığa alet edilebilir ki?

Nevruz Türkiye’de, Cumhuriyetin ilk yıllarında da resmî olarak devam etmiştir. Geri planlarda bırakılmış ve unutulmaya yüz tutmuş olan Türk insanına kendi kültür kimliğini, hüviyetini kazandırmak hareketi Atatürk’ün başlattığı bir hareketti. Bu yüzden Atatürk diyor ki: “Bilelim ki, kendi benliğine sahip olamayan milletler başka milletlerin şikâridir. Gençlerimize, çocuklarımıza görecekları eğitimin hududu ne olursa olsun her şeyden evvel kendi geleneklerine, millî ananelerine ve Türkiye’nin bağımsızlığına düşman olan unsurlarla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir” (Atatürk 1981: 19-22). Diğer taraftan kendi kimliği, kişiliği, millî benliği kazandırılmış olan millete çağdaş olma yolunu açıklamak da Atatürk hareketinin temellerindedir. Cumhuriyetin ilk yıllarına

kadar resmî bir bayram olan Nevruz, cumhuriyetten sonra sadece belirli grupların kutladıkları mahallî bayram şekline dönüşmüştür. Bu yüksek idrakinin icabı olarak, o'nun milli kültür unsurlarının her biri üzerinde en küçük ayrıntısına kadar çok büyük bir dikkatle durduğunu biliyoruz. Nitekim Nevruz ile ilgili itina bunun bir göstergesi olmuştur.

Sonuç itibariyle görülmektedir ki kaynağı neresi olursa olsun M.Ö. III. yüzyıl, Mete Han zamanından beri var olan bu bayram, Türklerde bir tabiat bayramı geleneğidir. Özellikle 1.200 yıldır öbür Türk gruplarının hemen hiç birisi ile ilgisi kalmamış olan Saka Türklerinde Nevruz geleneklerinin izlerinin kuvvetli bir şekilde bugün de var oluşu dikkate değer. Doğrusu, eğer Nevruz batı ve İran kaynaklı bir gelenek idiyse, bu bayramın Sakalara kadar nasıl gittiğini de kaynaklara müracaat ederek açıklamak gerekir.

Bugün Afganistan'da, İran'da, Irak'ta, Türk Dünyasında, Hindistan'da, Balkanlar'da ve Çin'e kadar geniş bir coğrafyada canlı bir şekilde yaşatılmaktadır. XX. yüzyılın başına kadar geldiği tespit edilen Nevruz kutlamaları, bu devirden sonra hissedilir biçimde ortadan kalkmak üzeredir. Bugün halkın büyük çoğunluğu tarafından bilinmiyor, bilenler arasında ise yanlış yorumlanıyor.

Kültürel değerlerimize duyarsız kalışımızın bugün birlik ve bütünlüğümüzün sarsılmasında son derece etkili olduğu bilinmektedir. Bunun için, Dede Korkut'u, Yunus Emre'yi, Hacı Bektâş-ı Veli'yi, Ahi Evran'ı, Fuzulî'yi, Mehmet Âkif'i ve Nevruz gibi kökü en eski devirlerinden itibaren gelen örf ve âdetlerimizi, gerektiği için hatırlayalım, kutlayalım.

Nevruz geleneği bir dinin veya mezhebin bayramı değildir. Bu yüzden de herhangi bir şekilde bir mezhep adına, bir etnik menşeye adına bağlı gösterilmesi, istismar edilmesi bir ayrılık unsuru olarak takdim edilmeye çalışılması yanlıştır. Tarihî bütün gerçeklerine aykırıdır. Oysa büyük milletler ve devletler en sade geleneksel değerlerine bile sahip çıkmaktadırlar.

KAYNAKÇA

ASKAROV, Akhmatah, (1995), **Özbekistan'da Nevruz Tekrar Halkın Bayramı Oldu**, (Çeviren: Hüseyin Özbay), Ankara: AKM Yayınları.

ATATÜRK, M. Kemal, **Atatürk Diyor ki**, (1981), Ankara: MEB Yayınları,

BARKAN, Ömer L., (1943), *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirâî Ekonominin Hukukî ve Mâlî Esasları, Kanunlar*, Cilt: I, İstanbul.

BAYKARA, Tuncer, (1997), **Türk Kültür Araştırmaları**, İzmir: Akademi Kitapevi.

BEYSANOĞLU, Şevket, (1963), **Bütün Cepheleriyle Diyarbakır**, İstanbul.

CİKİEV, A., (1983), **Türkmenlerin Taklidî Bayramları, Şölenleri ve Oyunları**, Aşkabat.

ÇAY, Abdülhaluk, (1993), **Türk Ergenekon Bayramı Nevruz**, Ankara.

ERGUN, S. N., (1935), **Bâki-Hayatı ve Şiirleri**, Cilt: I, İstanbul.

- FIRAT, M. Şerif, (1981), **Doğu İlleri ve Varto Tarihi**, Ankara.
- GENCEVİ, Nizami, (1982), **İskendername**, (Çeviren: Abdulla Şaik), Bakı.
- GÖLPINARLI, Abdalbaki, (1957), "Nevruz: Yenigün", **Vatan**, 22 Mart, İstanbul.
- GÜZEL, Abdurrahman, (1995), **XIV-XV Yüzyıl Edebiyatımızda Nevruz ve Nevruzîyeler**, Ankara: AKM Yayınları.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, (1996), "Osmanlılarda Nevruz Kutlamaları", Nevruz ve Renkler, Türk Dünyasında Nevruz, **İkinci Bilgi Şöleni, Bildiriler**, 19-21 Mart, Ankara.
- İDRİSİ, Habib, (1995), **Eski İran ve Azerbaycan Eyaletinde Nevruz**, Ankara: AKM Yayınları.
- İLTEBİR, Ablikim, (1996), "Günümüzde Uygur Türklerinde Eski Törelere ve Nevruz", Nevruz ve Renkler- Türk Dünyasında Nevruz, **İkinci Bilgi Şöleni, Bildiriler** Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.
- KAFESOĞLU, İbrahim, (2000), **Türk Milli Kültürü**, İstanbul.
- KAFKASYALI, Ali, (2000), "Türk Kültüründe Nevruz", **Bizim Dernek Dergisi**, Sayı: 1, Bakı.
- KAMALOV, Sabır, (1996), "Karakalpaklar'da Nevruz", Nevruz ve Renkler- Türk Dünyasında Nevruz, **İkinci Bilgi Şöleni, Bildiriler**, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.
- KARATAYEV, Olcabay K., (1995), **Kırgız Tarihi ve Nevruz**, Ankara.
- KILIÇ, Filiz, (2000), "Osmanlı Devletinde ve Klasik Edebiyatımızda Nevruz", Türk Dünyasında Nevruz, **Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni, Bildiriler**, Ankara.
- MAHTUMKULU, (1993), **Saylanan Eserler**, Cilt: I, Aşkabat.
- NİZAMÜL-MÜLK, (1989), **Siyasetname**, Bakı: Elm Neşriyatı.
- NOYAN, Bedri, (1993), "Şiâ'nın Bayramlarından Nevruz", **TDED**, Sayı: II, Prof. Dr. Hanın Tolosa Özel Sayısı, İzmir.
- ONK, Nizamettin (1972), "Aras Boyu Örf ve Âdetleri Nevruz Bayramı", **Türk Kültürü Dergisi**, Sayı: 119, Ankara.
- PAKALIN, M. Zeki, (1971), **Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Cilt: II, İstanbul.
- PALA, İskender, (1998), **Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü**, Cilt: II, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet, (1989), "Nevruz", **Türk Ansiklopedisi**, Cilt: XXV, İstanbul.
- SAMİ, Şemseddin, (Trz), **Kâmus-ı Türkî**, İstanbul.
- ŞEHRİYAR, M., (1987), **Heyder Babaya Selam**, Bakı.
- TACİOĞLUGİL, Totay, (1995), **Kazakistan'da Nevruz Kutlamaları**, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., (1945), **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı**, Ankara.

ÜNVER, Süheyl, (1976), "Türkiye'de Nevruz ve Nevruziye", *Vakıflar Dergisi*, Cilt: XI, Ankara.